

Udnævnelsesret og enevælde

af Knud J. V. Jespersen

Artiklen gengiver i let modificeret form 2. officielle opponents indlæg ved forsvaret den 26. juni 1987 af Birgit Bjerre Jensens afhandling: »Udnævnelsesretten i enevældens magtpolitiske system 1660-1730«, for den filosofiske doktorgrad ved Odense Universitet.

Det siges, at det første en amerikansk præsident får indprentet efter embedsindsættelsen er, at han nu er en af verdens mægtigste mænd. Men det fortælles også, at hans næste erfaring er, at han på trods deraf alligevel ikke ejer magten til at gøre alle de ting, han egentlig ønsker at gøre. Han er med andre ord blevet embedets og embedsværkets fange.

Dette paradoks er en udmærket illustration af det, som man kunne kalde for magtens illusion: Selv verdens mægtigste politikere har, når det kommer til stykket, kun begrænset handle- og beslutningsfrihed. De må følge de spilleregler, som i tidens løb er afstukket af forfatning og administrativ praksis.

I vor egen tid er Richard Nixon vel det klareste eksempel på, hvorledes det går en politiker, som forsøger at transformere illusionen om magten til realiteternes verden og sætte sig ud over de grænser for magtudøvelse, som er afstukket af forfatningspraksis og embedsværk. – I virkelighedens verden er grænserne for den vilkårlige, personlige magtudøvelse ganske snævre – og har altid været det. Men præcis *hvor* disse grænser i det konkrete tilfælde går, er uendelig svært at fastslå – før de er overskredet.

Den afhandling, vi i dag har til drøftelse, handler præcis om dette vanskelige problem. Den drejer sig nemlig om, hvor langt den enevældige danske konges – nærmere betegnet Frederik IVs personlige magtudøvelse strakte sig i det absolutistiske magtsystem på et meget vigtigt felt, retten til at udnævne embedsmænd. – Det problem, som tages op til undersøgelse, er med andre ord følgende: Hvor lå grænsen for den enevældige konges politiske handlefrihed, hvor holdt den op, og hvor begyndte bureaukratiets indflydelse?

Er man ikke offer for magtens illusion indser man hurtigt, at selv de tilsyneladende mest magtfuldkomne politikeres handlefrihed er begrænset af mange hensyn og faktorer, f.eks. inertien i det embedsværk, som skal forberede sagerne til politisk beslutning, og som skal føre de politiske afgørelser ud i livet. Sådan har det altid været, og sådan er det også i

dagens Danmark. Det er vel senest understreget i Rolf Gecklers og Jørgen Grønnegaard Christensens bog, *På ministerens vegne. På vej mod en ny embedsstat?* (Gyldendal 1987).

Det bestandigt skiftende forhold mellem den politiske beslutningstagen og bureaukratiet er evigt aktuelt. På trods af at dagens afhandling drejer sig om forhold, som efterhånden ligger næsten 300 år tilbage i tiden, er det derfor faktisk en højaktuel bog, som præses her lægger frem til nærmere granskning.

Med disse indledende bemærkninger skal jeg vende mig til selve afhandlingen.

Efter aftale med første officielle opponenter vil min opposition næsten udelukkende dreje sig om bogens første og anden del, dvs. de kapitler, som handler om udnævnelsesrettens erobring og den magtpolitiske fastholdelse af denne. Inden for denne ramme har jeg planlagt at benytte min tid på følgende måde:

1. For det første vil jeg gerne drøfte nogle repræsentativitetsproblemer, både generelt og mere specielt hvad angår den kvantitative undersøgelse i kap. 9.
2. For det andet vil jeg knytte nogle bemærkninger til selve den begrebsdannelse, som ligger til grund for undersøgelsen.
3. For det tredje vil jeg gå lidt nærmere ind i en drøftelse af analysen af referatsystemet som middel til at påvirke kongens afgørelser.
4. For det fjerde vil jeg (i den udstrækning tiden tillader det) diskutere nogle punkter i bogens argumentationsstil og dokumentationsform.
5. Endelig skal jeg til slut forsøge at samle det hele sammen i en konklusion.

Det er programmet for den næste halvanden times tid. Lad os straks gå til første punkt, repræsentativitetsproblemet.

Repræsentativitetsproblemer

Dette problem vil jeg diskutere alment i relation til bogens titel. Jeg vil også behandle det mere specifikt i forbindelse med den stikprøveundersøgelse, der gennemføres s. 153ff.

Bogens titel er »Udnævnelsesretten i enevældens magtpolitiske system 1660-1730«. Den titel er dog på flere måder for omfattende i forhold til den

undersøgelse, som den dækker over. Det gælder både kronologisk og tematisk.

Forf. peger selv s. 13 på, at titlen egentlig er en anelse misvisende, idet hun der fremhæver, at den egentlige undersøgelse er koncentreret om Frederik IVs regering, mens udviklingen 1660-99 kun er belyst i grove træk. – Udtrykket »belyst« er i denne forbindelse velvalgt. Der er nemlig ikke tale om en egentlig analyse for perioden 1660-99, men netop kun en belysning – en skitse i grove træk, hvis funktion blot er at danne baggrund for den egentlige analyse af Frederik IVs udnævnelsesret. Derfor er den brugervejledning, som skulle ligge i titlen, ikke helt fyldestgørende.

Hertil kommer yderligere den indskrænkning, at selve analysen faktisk kun omfatter årene fra 1706, da referatsystemet var etableret, til 1730, og store dele af denne foregår endda på grundlag af en stikprøve, hvis repræsentative værdi der ikke udtrykkeligt er gjort rede for. – Det sidste skal jeg vende tilbage til om et øjeblik. Jeg nævner det blot her for at påpege, at bogens titel lover mere, end teksten kronologisk kan holde.

Det gælder også tematisk. – Bogen handler om udnævnelsesretten, siger titlen – uden at dette kvalificeres f.eks. ved hjælp af en undertitel. Men det gør den jo bare ikke, kære præses! Den handler om udnævnelsesretten inden for Danske Kancellis og Rentekammerets områder. Det er helt bestemt store og vigtige felter, men alligevel næppe dækkende for kongens håndhævelse og praktisering af udnævnelsesretten som helhed. – Hvad f.eks. med det store militære område? Det var jo, ligesom Rentekammerområdet et felt, som vi ved, at kongen fandt særdeles betydningsfuldt. En fuldstændig undersøgelse af udnævnelsesretten måtte derfor også nødvendigvis indebære analyse af dette store, vigtige felt.

Pointen i disse bemærkninger er ikke, at undersøgelsen også burde have omfattet sådanne felter. Det mener jeg ikke, for den er jo omfattende nok i forvejen. Pointen er derimod, at bogens titel lover mere end teksten kan holde. Forf. burde derfor have fulgt bedømmelsesudvalgets råd om at tilføje en præciserende undertitel, som kunne fastslå, at undersøgelsen drejer sig om Frederik IVs civile udnævnelser med særlig vægt på tiden 1706-30 – Det havde da muligvis været knapt så elegant; men til gengæld havde titelbladet givet en bedre brugervejledning, idet det i så fald havde været repræsentativt for bogens indhold.

Jeg skal herefter vende tilbage til repræsentativiteten af den stikprøveundersøgelse, der benyttes som grundlag for slutningerne om centraladministrationens indflydelse (s. 153ff.). Denne analyse er baseret på, hvad der s. 155 kaldes en 20 %s stikprøve. På dette grundlag drages konklusioner, som dækker samtlige udnævnelsessager 1706-30.

Nu er det jo elementær visdom, at der kun kan drages gyldige konklusioner fra en stikprøve, hvis det er dokumenteret, at den udtagne prøve er repræsentativ for helheden, dvs. at stikprøven skal udgøre en miniudgave af helheden med samme egenskaber og karakteristika. – Man leder imidlertid i bogen forgæves efter et sted, hvor sådanne overvejelser er formuleret, og det er en klar mangel i dokumentationsgrundlaget.

Dermed er selvfølgelig ikke udelukket, at forf. for sig selv har overvejet repræsentativitetsspørgsmålet, blot uden at skrive overvejelserne ned. – Det er der faktisk en del som tyder på, for de simple prøver, man kan foretage på grundlag af bogens egne tal, peger heldigvis klart i retning af, at stikprøven er en ganske god afspejling af helheden.

Helheden omfatter samtlige udnævnelser under Danske Kancelli og Rentekammeret 1706-30, dvs. hhv. 1855 og 644 udnævnelser over 25 år (jfr. tabel 3, s. 135). Af denne årrække har forf. udtaget årene 1708, 1713, 1718, 1723 og 1728 som stikprøveår for Danske Kancellis vedkommende. Disse fem år er mekanisk udvalgt og jævnt fordelt over perioden. Tidsmæssigt dækker de 20 % af undersøgelsestidsrummet. På denne måde fremkommer en stikprøve på i alt 369 udnævnelser (tabel 6, s. 156), og det er præcis 19,9 % af det samlede antal udnævnelser under Kancelliet. Der er med andre ord næsten fuld overensstemmelse mellem tidsandel og udnævnelsesandel (20 %). Det bestyrker, at stikprøveårene er typiske og ikke karakteriseret ved særlig mange eller særlig få udnævnelser i forhold til den gennemsnitlige udnævnelsesfrekvens.

For rentekammerrådet har forf. valgt også at inddrage de år, som ender på 7 og 2 (s. 155) for på den måde at opnå et større absolut talgrundlag. Stikprøven dækker altså i dette tilfælde 10 af de 25 år, eller 40 %. De 240 udnævnelser (tabel 6 s. 156), som derved fremkommer, udgør 37,3 % af samtlige 644 udnævnelser under Rentekammeret. Også her er der altså en ganske pæn overensstemmelse, og det bestyrker tilliden til, at udvalgs-kriterierne er gode nok.

Men kan få endnu et fingerpeg om at stikprøven er god nok ved at sammenholde tabel 6, s. 156 med tabel 3, s. 135. – Tabel 6 viser, at 22 % af udnævnelserne i stikprøven skete uden procedure under Kancelliet, mens det tilsvarende tal for Rentekammeret var 31 %. Tabel 3, s. 135, som rummer totaltallene, har 21 % procedureløse udnævnelser under Kancelliet og 28 % under Rentekammeret. Stikprøven viser med andre ord næsten fuld overensstemmelse for Kancelliets vedkommende og lidt for stor en andel af procedureløse udnævnelser under Rentekammeret. Der er dog tale om så beskedne afvigelser, at også disse sammenligninger bestyrker stikprøvens repræsentativitet.

Det er altså så lykkeligt, at disse beregninger bestyrker gyldigheden af bogens slutninger. Alligevel ændrer det dog intet ved min indledende indvending: At sådanne og tilsvarende repræsentativitetsundersøgelser burde have været at finde i teksten.

Begrebsgrundlag og metodik

I forlængelse af det foregående skal jeg nu gøre nogle bemærkninger om afhandlingens begrebsgrundlag og metodik.

Allerede s. 13 formuleres afhandlingens overordnede problemstilling på følgende måde: »Den danske konge erobrede formelt den uindskrænkede ret til at ansætte og afskedige embedsmænd ved enevældens indførelse; *hvor* den reelle magt og afgørelse lå, er det denne undersøgelses formål at afdække og i forbindelse hermed at klarlægge, hvilken betydning den reelle udnævnelsesret havde i enevældens magtstruktur.«

Der skelnes altså med fuld ret mellem den uindskrænkede *formelle* udnævnelsesret, som kongen fik ved enevældens indførelse og som i helt utvetydige vendinger blev nedfældet i det enevældige systems grundlov, Kongeloven af 14. november 1665 – og kongens reelle frihed til at vælge sine embedsmænd på alle niveauer. Det er sidstnævnte forhold, som er genstand for den foreliggende undersøgelse.

Det medfører helt naturligt, at undersøgelsen koncentrerer sig om analyse af kongens handlinger og valg i konkrete udnævnelsessituationer for på denne måde at klarlægge, om kongen nu også i realiteten håndhævede den ubetingede frihed, som Kongeloven gav ham – eller om der tværtimod kan konstateres bindinger eller begrænsende indflydelse andre steder fra.

Det formuleres s. 17 således: »Kongen er undersøgelsens midtpunkt. Det er hans politik, hans handlinger, hans position, der er undersøgelsens genstand. Undersøgelsens kildegrundlag er derfor de oplysninger, han blev præsenteret for, de påvirkninger han blev udsat for og hans reaktion herpå. Og det er den ramme, indenfor hvilken han traf sine beslutninger. Altså regeringsapparatet, dets struktur, forretningsgang og beslutningsprocedure.«

Dermed er undersøgelsens rammer afstukket, hovedbegreberne fastlagt og kildematerialet defineret. – Undersøgelsen handler om de mulige påvirkninger, som kongen blev udsat for i de konkrete udnævnelsessituationer. Disse påvirkninger udgik – formodes det – især fra forvaltningsapparatet, først og fremmest centralforvaltningen, som på denne måde søgte at tiltage sig andel i den kongelige udnævnelsesret.

Sat lidt på spidsen drejer undersøgelsen sig altså om et spil mellem to parter: Kongen, som besad en formel udnævnelsesret som han måtte »erobre« og »forsvare« i praksis – og forvaltningen som konstant søgte at tiltage sig andel i denne ret, eller i det mindste påvirke de kongelige afgørelser. Kongen og forvaltningen beskrives altså som parter med modstående interesser, parter, som i dette anliggende befandt sig i en slags permanent krigstilstand.

Derfor handler en væsentlig del af undersøgelsen om den måde, hvorpå centraladministrationen præsenterede udnævnelsessagerne for kongen, og søger at fastslå i hvilken udstrækning kongen fulgte de anvisninger fra administrationen, som lå i det således tilvejebragte beslutningsgrundlag. Gik kongen på tværs deraf, tolkes det som udtryk for, at han håndhævede eller »forsvarede« sin udnævnelsesret. Fulgte han anvisningerne, havde forvaltningen derimod scoret et point.

I overensstemmelse med denne grundforestilling er det væsentligste kildegrundlag derfor også dette forelæggelsesmateriale og de deraf flydende kongelige resolutioner. Det vil i alt væsentligt sige det materiale, som foreligger i Kancelliets gratialprotokoller og Rentekammerets resolutionsprotokoller. Dette fyldige materiale udgjorde kongens væsentligste beslutningsgrundlag og afspejler samtidig den måde, hvorpå embedsværket fandt det hensigtsmæssigt at forelægge de konkrete sager. Det spiller derfor med god ret en helt central rolle i undersøgelsen.

Jeg er ikke i spor tvivl om, at forf. på denne måde har opstillet en klar og afgrænset problemstilling, som rammer centralt ned i bogens emne, og som kan bringes til afgørelse på et velegnet kildegrundlag. – Alligevel kan jeg dog godt have nogle betænkeligheder såvel ved selve problemets formulering som den måde, det bringes til afgørelse på. Spørgsmålet er nemlig, om forf. ikke ved at formulere det som udelukkende en kamp om udnævnelsesretten mellem konge og forvaltning dels kommer til at overse en række faktorer, som også har været bestemmende for udnævnelserne, dels rammer lidt skævt i forhold til den enevældige forvaltnings natur. – Jeg skal uddybe begge dele en smule.

De andre faktorer, jeg tænker på, er sådanne begyndende mønstre til et bureaukrati, som ikke direkte finder udtryk i centraladministrationens indstillinger og ej heller i motiveringerne for kongens resolutioner – men som alligevel meget vel kan have ligget bag begge dele.

Jeg tænker på faktorer som faglige kvalifikationskrav, placering i uddannelsesstillinger, hensyn til avancement i embedshierarkiet, pensioneringshensyn osv. Altsammen hensyn, som dikteres af den begyndende bureaukratiske embedsstruktur, og som meget vel kan tænkes at have spillet en rolle for udnævnelsermønstret.

En systematisk afdækning af sådanne faktorer havde imidlertid forudsat en undersøgelse af embedskorpsets rekrutterings- og karrieremønstre for på den måde at fastslå, om der var sådanne mønstre. Hvis der var, vil det i sig selv være et udtryk for begrænsning af kongens helt frie valg.

En sådan undersøgelse har forf. ikke foretaget, og derfor kan bogens konklusioner kun have gyldighed indenfor den forholdsvis snævre begrebsramme, som her er anlagt, nemlig udnævnelsesretten anskuet som majestætens stærkt personlige rettighed, og udnævnelsespolitikken anskuet som en uophørlig kamp mellem kongen på den ene side og embedsværket på den anden. – Dermed er jeg allerede på vej over i det andet punkt, nemlig hensigtsmæssigheden af denne begrebsdannelse.

I bogens allerførste sætningsperiode angiver forf. klart den forståelse af magtapparatet, som ligger til grund for undersøgelsen. Den lyder: »Denne undersøgelses generelle ramme er kampen om magten inden for det enevældige regeringssystem i de første menneskealdre efter enevældens indførelse.« – Dermed postuleres to ting: For det første, at der fandt en magtkamp sted, og for det andet at parterne i denne kamp var kongen på den ene side og forvaltningsapparatets top på den anden.

På de følgende linier s. 13 begrundes enevældens indførelse i 1660 med den klassiske katastrofeteori: »en stat, der måtte se en total udslettelse som en mulighed. Denne situation fremkaldte en ny regeringsform: enevælden ...« – s. 72 betegner forf. videre (i forbindelse med behandling af udnævnelsesretten før 1660) adelen som »den stand, der som sit fornemste mål havde at svække kongemagten.«

Med disse bemærkninger placerer forf. klart sin undersøgelse i den klassiske – men nu noget forældede – fridericianske begrebsverden. I denne opfattedes hele den såkaldte adelsvældes periode 1536-1660 som en ubrudt kamp mellem kongemagt og adelsstand om, hvem af de to parter der skulle regere i Danmark. En kamp, som først og fremmest stod mellem kongen på den ene side og det adelige rigsråd på den anden. Denne kamp blev i 1660 omsider afgjort til kongemagtens fordel på grund af svenskekrigenes katastrofer og almindelig adelig inkompetence både politisk og administrativt. Til støtte for denne teori lancerede Knud Fabricus i 1921 tesen om det totale administrative sammenbrud i den adelsmonopoliserede forvaltning i årtierne inden 1660. Denne teori blev senere i stærkt pointeret form videreført af Knut Mykland i det skrift, som også er nævnt flere gange i afhandlingen.

I lyset af de senere års ganske intensive forskning i den moderne stats udvikling har denne begrebsdannelse dog vist sig at være for snæver. For det første har det vist sig stærkt misvisende at opfatte adelen som en homogen stand med ensartede interesser. For det andet viser det sig, at

rigsrådet kun sjældent lod sig diktere af rene standsinteresser. Det opfattede sig mere og mere som et rent rigsorgan undergivet statsraisonen. For det tredje har tesen om adelsadministrationens sammenbrud vist sig at hvile på yderst skrøbelige præmisser.

Derfor har man i moderne forskning i langt højere grad hæftet sig ved et andet markant fænomen i tiden, nemlig statsmagtens voldsomme vækst. Den nye, ekspansive statsmagt blev her i landet introduceret i 1536 ved Christian III's magtovertagelse, hvor begrebet »Danmarks krone« for første gang blev anvendt som suverænitetbærende begreb.

Danmarks krone omfattede ikke blot kongen, men også rigsrådet. Og disse to organer blev i fællesskab bærer af suveræniteten. På den måde blev der altså i statsretten skabt et overpersonligt suverænitetsbegreb, som korresponderede nøje med udviklingen af en autonom statsmagt – en statsmagt, som eksisterede *for* sig selv og i kraft af sig selv, udenfor og hævet over samfundets stænder. Bærerne af denne statsmagt var kongemagten og rigsrådet i forening. Og dermed forvandlede rigsrådet fra tidligere tiders standsrepræsentation til et rigsorgan med ansvar for hele riget.

Udviklingen af den autonome statsmagt og dennes distancering fra stændersamfundet tog yderligere fart, da den gamle domænestat i løbet af 1630'erne blev afløst af den skattefinansierede statsmagt. Det åbnede for alvor sluserne for statsmagtens vækst og medførte samtidig en afgørende svækkelse af rigsrådets politiske styrke. Rådet blev nemlig efterhånden uhjælpelig klemt mellem kravet om at skaffe staten stadig større indtægter på den ene side og hensynet til den privilegerede stand, hvorfra dets medlemmer kom på den anden.

Det er snarere dette dilemmas tiltagende størrelse, som omsider i 1660 sprængte den gamle dyarkiske forfatning efter årtiers politisk handlingssammelse, end det er de udenrigspolitiske katastrofer. Rigsrådet blev offer for statsmagtens uhæmmede vækst, fordi det i sin struktur var gearret til domænestaten, som allerede fra 1630'erne havde været død historie. Omvendt sejrede kongemagten, fordi den ikke var belastet med rigsrådets repræsentationsproblem, og fordi kongen i modsætning til rigsrådet kunne legitimere sin magt i Gud, hvorved han kunne hæve sig højt over samfundet.

Mit formål med denne lange udredning er for det første at påpege, at den foreliggende undersøgelse hviler på en noget forældet opfattelse af baggrunden for statsomvæltningen 1660. For det andet at påvise, at den statsopfattelse som ligger til grund for undersøgelsen ikke er i overensstemmelse med nyere forskning.

Meget forenklet udtrykt beskrives den enevældige statsmagt som bestående af to led, nemlig kongens personlige – i princippet uindskrænkede – magt og forvaltningsapparatets daglige magtudøvelse, som her – for så vidt angår udnævnelsessagerne – beskrives som en konkurrent til og fare for kongens enevældige magt. På den måde kommer forf. til at overføre den klassiske fridericianske opfattelse af konge og adel som konkurrenter om magten, og statsmagten som en nærmest statisk størrelse, til enevældens system, idet forf. blot erstatter adelen med centraladministrationens embedsmænd. – At dette er hendes grundkoncept fremgår måske allertydeligst af billedteksten s. 42, hvor hun skriver, at den alvorligste trussel mod enevælden »kom ikke længere fra adelen, men fra de personer, som beherskede forvaltningsapparatet.«

Min pointe er da, at forf. ved at benytte denne indfaldsvinkel også kommer til at benytte et begrebsapparat, som i forhold til nyere forskning er et tilbagelagt stadium. Det er en indvaldsvinkel, som i for høj grad gør magtudøvelsen i det enevældige system til en kamp mellem bestemte personer, og som i utilstrækkelig grad tager hensyn til de upersonlige krav til magtudøvelsen, som den dynamiske udvikling af en autonom statsmagt uundgåeligt må have stillet til sine udøvere. – Her tænker jeg især på de grænser, som den begyndende bureaukratisering af magtapparatet kan have sat for kongens handlefrihed, og på de hensyn til statsraisonen – et følgebegreb til den ekspanderende statsmagt – som på tilsvarende vis kan have lagt bånd på såvel kongens som embedsværkets udfoldelsesmuligheder.

Dermed er jeg så småt ved at være tilbage, hvor jeg begyndte: Med udgangspunkt i det klassiske begrebsapparat er undersøgelsen lagt til rette som en analyse af, i hvilken grad kongen forholdt sig frit i forhold til embedsværkets forelæggelsesmateriale. Og det opfattes som udtryk for kongelig styrke, hvis kongen gik imod administrationens fingerpeg – og omvendt kongelig svaghed, hvis han fulgte sådanne.

Jeg skal ikke benægte gyldigheden af en sådan målestok, men blot i forlængelse af, hvad jeg netop har sagt, påpege, at det kun kan være en mindre del af sandheden om den kongelige frihed til magtudøvelse. Sådanne forklaringer, som kan ligge i, at kongen identificerede sine personlige interesser med statens, hvorved han i højere grad blev et redskab for statsraisonen end en vilkårlig despot – sådanne forklaringer, som kan ligge i hensynet til det gryende bureaukrati: de berøres ikke i denne undersøgelse. Det havde nemlig forudsat en systematisk undersøgelse af udnævnelses- og karrieremønstre set fra embedsværkets synspunkt. – Dette markerer derfor en klar begrænsning i konklusionernes bærekraft.

Centraladministrationens indflydelse

Jeg skal herefter vende mig til behandlingen af administrationens indflydelse på udnævnelserne. Det spørgsmål analyseres i det omfattende og centrale kapitel 9, s. 132-89. Hovedstykket heri er den store kvantitative analyse, som dokumenteres s. 134-67 ved hjælp af et stort tabelmateriale, baseret på optællinger og bearbejdelse af udnævnelssagerne 1706-30.

Jeg skal i dag blot gøre to ting: Kort karakterisere den kvantitative undersøgelse og derefter gå direkte til en drøftelse af, hvad statistikken egentlig viser.

Det metodiske grundlag for denne del af undersøgelsen angives straks i kapitlets indledning, s. 132, hvor det fastslås, »at en administration til enhver tid vil søge at få så megen indflydelse på afgørelserne som muligt. Det er endvidere min opfattelse, at dette i udpræget grad gælder udnævnelsen af embedsmænd.«

Med dette udgangspunkt går forf. derefter i gang med en empirisk undersøgelse af de påvirkninger, som kunne udgå fra den centrale administrations forskellige led. Og rimeligt nok lægges der ud med den person, som befandt sig nærmest kongen, nemlig kabinetssekretæren, hvis indflydelse der funderes over s. 133-34.

Derfra går hun videre s. 134-46 med en mere indgående undersøgelse af de udnævnelser, som blev foretaget uden forudgående procedure, dvs. uden den pågældende udnævnelssag havde været forbehandlet i administrationen, og udenfor referat, dvs. de tilfælde, hvor kongen udnævnte en person, hvis navn ikke forekom i administrationens forelæggelsesmateriale. Her er med andre ord tale om udnævnelser, hvor kongen i høj grad må formodes at have handlet på egen hånd uden påviselig påvirkning fra embedsværkets side. Denne delundersøgelse tæller som alle de følgende delundersøgelser udelukkende udnævnelserne 1706-30.

Resultatet af denne analyse er, at kongen benyttede denne udnævnelserform i omkring en trediedel af alle udnævnelser, og tallene i tabel 4 (s. 136-39) giver fuld dækning for den yderligere konklusion (s. 145), som siger, at »jo vigtigere et embede var i politisk-administrativ henseende, og jo nærmere kongens person det var placeret, desto større chance var der for, at kongen foretog udnævnelserne uden procedure.« – Den konklusion er vel ikke særlig overraskende i forhold til, hvad vi kunne forvente; men her har vi altså fået statistisk belæg for, at det forholdt sig således, og det har jo også sin værdi.

Fra s. 145 går forf. derefter over til at undersøge centraladministrationens indflydelse på de to trediedele af udnævnelserne, som skete indenfor

proceduren og indenfor referat. Mere konkret er formålet at klarlægge, i hvilken udstrækning det lykkedes for administrationen at påvirke kongens afgørelser gennem sagsforberedelsen og forelæggelsesmåden.

Der opstilles s. 146 tre mulige måder, hvorpå centraladministrationen kunne skaffe sig indflydelse, nemlig 1) ved direkte skriftlige anbefalinger, 2) gennem referatteknikken og 3) ved mundtlig påvirkning. I resten af kapitlet efterprøves derefter i hvilken udstrækning og med hvilket held de tre metoder blev benyttet. – Afgørelseskriterier er stadigvæk, at kongens frie udnævnelsesret betragtes som beskåret i samme udstrækning, som han fulgte administrationens direkte eller indirekte anvisninger. Derfor står og falder undersøgelsens relevans og gyldighed stadig med gyldigheden af denne grundforestilling.

Førstnævnte metode, anbefalingerne, analyseres s. 146-53, og tabel 5, s. 147 viser, at administrationen kun yderst sjældent tyede til denne mulighed. Tabel 5 viser for mig tydeligt, at både konge og administration kendte deres pladser – og Kongeloven. Det forekommer mig derfor at være udtryk for en overfortolkning, når forf. – som hun er tilbøjelig til s. 153 – vil beskrive disse undtagelsestilfælde som en magtkamp mellem konge og administration.

På siderne 153-67 analyseres administrationens referatteknik som muligt påvirkningsmiddel. Her koncentrerer undersøgelsen om det, som s. 154 kaldes de »direkte målelige fænomener«. Et langt referat betragtes som udtryk for en indirekte anbefaling og en placering på den eller de første pladser som udtryk for det samme.

Gennem en række skarpsindige beregninger, som dokumenteres i tabellerne 6-10, men som tiden desværre ikke tillader mig at gå i detaljer med, nås følgende konklusioner:

1. Administrationen havde en mening om ansøgerne og gav udtryk for den (s. 161).
2. Som påvirkningsmiddel var referatlængden mere virkningsfuld end prioriteringen, dvs. indplacering i nummerfølge (s. 164).
3. Kongen fulgte kun i under halvdelen af tilfældene administrationens fingerpeg, hvilket forf. s. 161 betegner som »Kongens store selvstændighed i forhold til administrationens fremhævelser«.

Det sidste finder hun s. 161 »bemærkelsesværdig«, fordi, som det rigtigt bemærkes, de to parters vurderinger sagligt set måtte være temmelig sammenfaldende. – Den videregående konklusion (som dog ikke udtrykkeligt drages på dette sted) er derfor, at kongens manglende vilje til at følge

administrationens anbefalinger ikke var udtryk for faglige overvejelser, men en demonstration af hans monopol på udnævnelsesretten. – Undersøgelsen bekræfter derfor bogens overliggende tese, som den f.eks. finder udtryk i overskriften til bogens del II, »Magtpolitisk fastholdelse«, ligesom opfattelsen af konge og administration som modparter i et magtpolitisk spil underbygges.

Undersøgelsens resultater kan imidlertid også sammenfattes på en anden måde, nemlig følgende:

	Kongen vælger nr. 1 (jfr. s. 162) % af stikprøven	Konger vælger ansøger med langt referat (jfr. tabel 6 og 8) % af stikprøven
Danske Kancelli	30 %	23 %
Rentekammeret	21 %	24 %

Det helt påfaldende ved disse tal er deres næsten ensartede størrelse, og det bringer mig til som ikke-matematiker at stille det enfoldige spørgsmål, om de mon ikke blot kunne tænkes at illustrere den statistiske tilfældighed? Når kongen foretog så mange udnævnelser som tilfældet var, måtte han jo uvægerligt en gang imellem komme til at udnævne nr. 1 på listen eller en med langt referat. Kunne det ikke tænkes, at disse tal blot angiver det statistiske sandsynlighedsniveau for at dette skete?

Det spørgsmål, jeg på denne måde rejser, er med andre ord, om det som her er udnævnt til at være påvirkningsmetoder – referat længde og prioritering – i virkeligheden også var det og blev udnyttet bevidst som sådanne i samtiden. Eller sagt på en anden måde: om det hele blot er et produkt af en af forf. konstrueret magtkamp mellem konge og administration, som ikke har hjemmel i samtiden.

Man bør jo nemlig ikke se bort fra den mulighed, at varierende referat længde og placering i nummerrækkefølgen kunne være bestemt af andre hensyn end ønsket om at påvirke kongens afgørelse. – Dermed er jeg inde på selve de grundlæggende kriterier for de målinger, som tabellerne 6-10 er udtryk for.

Lad os først se på referat længden. S. 154 opstilles selve grundkriteriet, nemlig fyldige referater = positiv indstilling. Det beror på forf.s iagttagelser af et stort antal referater, siger hun – og det skal jeg heller ikke anfægte, eftersom jeg ikke har været sagerne igennem på samme grundige måde som hun.

Det har blot gjort mig en anelse utryk, at jeg ved mine stikprøver i

gratiale protokollerne temmelig ofte kunne konstatere, at de lange referater tit hang sammen med, at de rummede referat af diverse attester fra tidligere ansættelsesforhold o.lign. Man kunne godt få den tanke, at referatlængden temmelig langt var bestemt af, om ansøgningen rummede bilag, som skulle refereres, eller den ikke gjorde det. Men hvis det er tilfældet, fortøner referatlængden som metode i en magtkamp sig unægtelig noget. (Jfr. også bemærkningerne om referatlængden s. 113 og 177).

I øvrigt forekommer det mig, at forf. selv kraftigt svækker grundlaget for denne del af undersøgelsen ved bemærkningen på s. 166-67: »Min formodning er, at det var kancellisekretærene selv, der bestemte dette (dvs. om en af ansøgerne skulle fremhæves med særlig fyldigt referat) og at oversekretærenes forsøg på indflydelse oftest har været i form af mundtlige anbefalinger til kongen.«

Det, hun i virkeligheden dér siger, er, at referatlængderne blev bestemt af tilfældige, underordnede embedsmænd. – Men hvordan kan man så tage referatlængden som udtryk for »administrationens« prioritering og udnævnelsespolitik? Kan man virkelig formode, at den blev tegnet af en tilfældig, subaltern skriver i et ydmygt regeringskontor? – Næppe! – Og derfor bliver målingerne af referatlængde også noget problematiske, når hun vil opfatte dette som led i en bevidst påvirkningspolitik. De varierende referatlængder er derfor nok snarere bestemt af saglige forhold ved ansøgningerne – og hverken af konge eller administration blevet opfattet som redskab i en magtkamp.

Denne tolkning understreges yderligere, forekommer det mig, af tallene i tabel 9, s. 163. Den viser jo kun et sammenfald på hhv. 66 % og 44 % mellem referatlængde og placering som nr. 1. – Hvorfor i alverden, kunne man spørge, er sammenfaldet ikke 100 %? Hvis administrationen ønskede at fremme en bestemt kandidat, hvorfor blev han så ikke både placeret som nr. 1 og forsynet med det længste referat i alle tilfælde? Det måtte da have givet den stærkeste påvirkning. – Et muligt svar på disse spørgsmål er naturligvis, at administrationen slet ikke opfattede dette som påvirkningsmetoder, men at andre hensyn har været afgørende for såvel referatlængde som placering i nummerfølgen.

Hvad angår brugen af nummerrækkefølgen som udtryk for en bevidst prioritering må jeg også her konstatere, at grundlaget for at betragte det som et gyldigt kriterium er noget tvivlsomt. Forudsætningen for, at det kan bruges, er jo, at det kan vises, at referaterne blev indført i protokollerne på én gang med nr. 1 som administrationens topkandidat.

S. 161 viser forf., at dette kriterium var foreneligt med Rentekammerets arbejdsrutiner; men for Danske Kancelli viser forf. til gengæld (s. 162

med note 26), at dette kun sjældent var tilfældet her. Reglen var, at referaterne blev indført i den orden, hvori ansøgningerne indløb. Men denne fremgangsmåde afskar jo automatisk Kancelliet fra at benytte nummerrækkefølgen som bevidst prioriteringsredskab. Og kongen, som formentlig udmærket kendte Kancelliets forretningsgang, kunne følgelig heller ikke opfatte det sådan. Derfor forekommer det også tvivlsomt, at han skulle have følt, at han bøjede sig for administrationens ønsker når han valgte nr. 1 – eller omvendt: at han demonstrerede sin suveræne udnævnelsesret eller gav administrationen »lærestreger« ved at vælge en anden end nr. 1.

Jeg er vist nu nået til det tidspunkt, da jeg må konkludere denne del af diskussionen.

Forf.s hensigt med den centrale undersøgelse i dette kapitel er for det første at dokumentere, at centraladministrationen havde sin egen udnævnelsespolitik, som ikke var sammenfaldende med kongens. Samt at denne politik søgtes fremmet ved at påvirke kongens valg bl.a. ved referattekniske kunstgreb som varierende referatlængde og prioriteret rækkefølge. For det andet, at kongen kun i beskedent omfang bøjede sig for det således etablerede pres, men i vid udstrækning fastholdt og til stadighed demonstrerede sin suveræne udnævnelsesret. Kongen »fastholdt« dermed stedse den udnævnelsesret, som han havde »erobret« fra embedsværket i begyndelsen af sin regering, kan hun sluttelig konkludere.

Heroverfor har jeg søgt at vise, at de målekriterier der benyttes – referatlængde og prioritering – hviler på et diskutabelt grundlag, og at det gør dem til tvivlsomme målestokke i den magtkamp, som forf. postulerer eksistensen af. – Min påstand er, at begge fænomener er produkt af de administrative rutiner og ikke redskaber i en permanent kamp om kontrollen med udnævnelserne. Denne påstand kan ikke tilbagevises af undersøgelsen, som derfor heller ikke på fuldt dækkende måde giver dokumentation for tesen om det permanente tovtrækkeri om udnævnelsesretten og kongens fastholdelse deraf overfor administrationens usurpationsforsøg.

Metodikken i undersøgelsen er på dette punkt bestemt af den grundlæggende forestilling om interesse modsætningsforholdet mellem konge og administration. Forf. opfatter dem som modspillere i spillet om udnævnelsesretten. Den grundopfattelse er jeg, som før nævnt, uenig i. Og jeg har forsøgt at demonstrere, hvad der sker med fortolkningen af talmaterialet, hvis man lægger den grundforestilling bort og i stedet betragter konge og forvaltning som led i samme bureaukratiske – eller næsten-bureaukratiske – magtsystem.

Dermed vil jeg selvfølgelig ikke benægte, at kongen konstant var udsat for påvirkninger i udnævnelsessagerne. Jeg vil heller ikke benægte, at hans frie udnævnelsesret i praksis var begrænset af en lang række hensyn. – Men jeg vil sætte et spørgsmålstegn ved, om det er lykkedes forf. med denne undersøgelse at indfange de væsentligste sider af disse påvirkninger og hensyn. De ligger for mig at se på et andet plan end det, der fremgår af forelæggelses- og resolutionsmaterialet. De ligger nemlig gemt i hensynet til magtapparatets begyndende bureaukratiske struktur. Men en kortlægning deraf havde involveret undersøgelse af rekrutterings- og karriere-strukturer i embedsværket – og det omfatter denne undersøgelse jo ikke. Jeg skal derfor slutte denne del med at udtrykke forhåbning om, at forf. engang med tiden vil supplere denne undersøgelse med én, som i nok så høj grad anskuer problemerne fra embedsværkets side.

Dokumentation og argumentationsstil

Det er en smuk bog, som i dag ligger foran os. Med smukke og velvalgte illustrationer, og endda med forf.s egen tegning af bogens hovedperson, Frederik IV på omslaget. Den stramt komponerede tekst korresponderer godt med undersøgelsens systematiske opbygning. Den er opdelt i passende overskuelige kapitler, og der sker løbende en opsummering af resultaterne i kapitlerne 6, 12 og 16. Sluttelig sammenfattes og konkluderes hele undersøgelsen i det afsluttende kapitel 17. Noteapparatet er i det store hele velfungerende. Det er kort sagt en bog, som gør sin forfatter ære, og som i sin ydre udformning fuldt ud lever op til de øvrige bøger i denne serie.

Det udelukker selvfølgelig ikke, at der kan være enkelte bemærkninger at gøre også til denne mere tekniske side af sagen.

Det forekommer til en begyndelse lidt forunderligt, at bogen ikke er forsynet med registre eller en systematisk forkortelsesliste, som kunne danne grundlag for et konsekvent forkortelsessystem i noterne. Det er f.eks. hverken pynteligt eller konsekvent, når der i note 2, s. 351 anvendes forkortelsen DBL for Dansk biografisk Leksikon, mens titlen i note 18, s. 352 skrives helt ud. – I øvrigt er samme note 2 forkert: Det er Cedergreen Bech, som har skrevet artiklen om Frederik IV i 3. udg. og ikke Laursen. – Forkortelsen DK i note 10, s. 350 er uhensigtsmæssig, idet den allerede andre steder betyder »Danske Kancelli«.

Jeg synes heller ikke, det er korrekt, når 1947 i note 1, s. 353 angives som udgivelsesår for Poul Johs. Jørgensens Retshistorie. Den kom jo før-

ste gang i 1940. – Samme unøjagtighed findes i note 7 på samme side, hvor Knut Myklands skrift dateres til 1967. Det blev til som et konkurrence-skrift allerede i 1955 og senere genoptrykt i bogform i næsten uændret skikkelse.

I noterne 10-11-12, s. 355 kan vi på en pudsigt måde iagttagte, hvorledes forf.s forhold til gamle Heiberg gradvis bliver mere og mere tæt: I note 10 hedder han korrekt P. A. Heiberg, i den følgende note kun P. Heiberg, mens han i note 12 slet og ret bare kaldes Heiberg! Det drejer sig jo om samme forfatter, og det havde derfor været rart, om han havde været betegnet ens overalt. – Ligeledes synes jeg, at der i litteraturlisten (s. 344) burde være gjort opmærksom på, at hans værk rettelig er skrevet allerede i 1911, selv om det ganske rigtigt først er trykt i 1977.

Mens jeg nu er ved det mere tekniske synes jeg også, at der er grund til at anke over, at ingen af bogens tabeller er forsynet med kildeangivelse. En tabel bør principielt være opbygget på en sådan måde, at man uden at fordybe sig i den omgivende tekst umiddelbart kan se af dens overskrift, hvad den rummer. Desuden bør det fremgå, hvilket kildegrundlag den bygger på. Det sidste er som nævnt ikke opfyldt i nogen af bogens tabeller. Og i tabellerne 6-10, som udelukkende rummer resultaterne af en stikprøveundersøgelse i udvalgte år i perioden 1706-30, burde det klart været fremgået af tabeloverskrifterne, at der var tale om en stikprøve med angivelse af de år, som den omfatter. – Forf. har altså, synes jeg nok, været lidt for sparsom med at oplyse os om de nærmere omstændigheder omkring tabellernes rækkevidde og grundlag.

Til gengæld er bogen behageligt fattig på trykfejl – og vi ved vist alle, hvilken omhu der ligger bag dette. Jeg har mødt færre end tyve på min vej gennem bogen, og langt hovedparten er helt uden betydning. Et par er dog så meningsforstyrrende, at jeg bliver nødt til at bruge nogle minutter på dem.

S. 113, lin. 2 skulle der have stået »Griis« i stedet for »Friis«. Som det nu står yder det ikke den poetiske Jørgen Friis digterisk retfærdighed! – Dette sted er i øvrigt et godt eksempel på forf.s bestræbelser for at krydre bogens nøgterne – for ikke at sige tørre – ræsonnerende stil med forfriskende anekdoter, som i pludselige, oplivende glimt lader os ane, at der bag de mange abstraktioner, tal og beregninger faktisk skjuler sig levende mennesker med håb og ambitioner og som med opfindsomhed stred deres strid for at overleve i en karrig og ofte fjendtlig verden. Det er en prisværdig bestræbelse, selv om jeg nok synes, at forf. kunne have gjort lidt mere for at følge sine historier til dørs.

Tag nu dette eksempel med en initiativrige Jørgen Friis, som altså i 1718

lagde billet ind på embedet som sognepræst i Helsingø. – Som læser spørger man helt naturligt, om hans initiativ bar frugt – fik han embedet? Men svaret på det spørgsmål kan man ikke finde i bogen – her lades læseren altså i stikken. Svaret er imidlertid, at det fik han – han blev faktisk sognepræst i Helsingø, hvilket han kvitterede for med et dybfølt takkevers til kongen:

Tak! naadigste Monark! for den lyksalig Time
paa hvilken Griis og Friis sig sammen maatte rime.
Jeg haver rimet lidt, men Kongen rimte bedst,
da Friis ved Griises Død fik Kald og blev til Præst.

– Det er da så smuk en historie, at den nok kunne have fortjent at blive fulgt helt til dørs.

Tilbage til de meningsforstyrrende trykfejl! S. 146 midt på siden er der en gal krydshenvisning til s. 153. Det korrekte er s. 121. – S. 159, fjerde linie over tabellen står der »1727 28 % (37 %)«, hvilket er meningsløst. Der skal stå »1727-28 (37 %)«. – S. 163, tabel 9 er den igen gal med procenterne. Det anføres i den øverste tabel, at 61-66 % var placeret som nr. 1 – det er selvfølgelig uden mening. Tallet 61 er sammentællingsresultatet, og det udgør 66 % af de 93 i første kolonne. Som tallene her er præsenteret er det vanskeligt at gennemskue. Den fejl er konsekvent gennemført i hele tabellen.

Nok om trykfejl. – Jeg skal derefter gøre nogle bemærkninger om argumentationsstil og dokumentation.

Først den helt generelle bemærkning, at afhandlingen som helhed udmerker sig ved en saglig og nøgtern argumentation, som i hvert fald for de centrale deles vedkommende – forekommer bindende. Det gælder også, at analysen af udnævnelsesretten er solidt forankret i et stort primært kildemateriale, som oven i købet for langt størstepartens vedkommende består af utrykt arkivstof. Forf. har dermed gjort et stort og centralt kildemateriale tilgængeligt på en systematisk og anskuelig facon – et materiale, som indtil hun tog fat på det nærmest bare har været en død skat. Deri ligger en fortjeneste, som helt uden forbehold må anerkendes.

Den omhu, som præger dokumentationen i undersøgelsens centrale dele, udvises imidlertid ikke altid, når det gælder forhold, som forf. har betragtet som mindre væsentlige, eller når det drejer sig om dokumentation ved hjælp af faglitteratur. På disse felter kan hun godt forfalde til bekvemmelighed, som undertiden kan udarte til arrogance. Jeg skal pege på nogle enkelte eksempler.

Tag s. 47 med den tilhørende note 7, s. 351. Her korrigeres en oplysning hos Boisen Schmidt om, at Johan Georg Holstein blev medlem af konseillet 1706. Det rigtige årstal var 1712, står der i note 7 – men hvor er den tilhørende dokumentation?

S. 55-57 fastslås det, at en del af den nye procedure i rentekammerudnævnelserne fra 1706 bestod i, at de originale embedsansøgninger blev vedlagt referatet. Som dokumentation henvises i note 22, s. 352 til en sag fra 1719. – Hvordan kan den belyse proceduren i 1706?

S. 58 findes en sekundær henvisning til instrukser og missiver gennem Heiberg, og s. 76 dokumenteres preussiske forhold blot med en henvisning til Grethe Ilsøe og P. Munch, som alle deres kvaliteter ufortalt dog næppe er de nærmeste sandhedsvidner i dette anliggende.

Samme tilbøjelighed til lidt letfærdig dokumentation finder vi s. 134, hvor forf. omtaler Peter Ramsharts indflydelse på kongens afgørelser: »... samtiden var ikke i tvivl om, at Møinicken og Ramshart i fællig havde en stor og skadelig indflydelse på kongen«, skriver hun. – Men den tilhørende note 3, s. 358 henviser ikke til samtidige udsagn, men blot til Edvard Holm.

Et enkelt sted savner jeg stærkt en eller anden form for dokumentation, som kunne sætte mig i stand til at forstå baggrunden for bogens tal. Det drejer sig om s. 165, hvor det nævnes, at kongen i 16 % hhv. 12 % af udnævnelserne valgte den ansøger, som kancelliet og kammeret havde peget på. – Hvor stammer disse procenttal fra? Jeg kan ikke aflede dem af de forudgående tabeller.

Sluttelig i denne sekvens vil jeg godt pege på en retorisk figur, som efter min smag bruges lidt for ofte. Nemlig den, som består i at rejse et problem og derefter afslutte behandlingen af det med at stille læseren en række spørgsmål, som han selvfølgelig ikke kan besvare. Jeg skal nævne nogle få eksempler.

Det første finder vi nederst s. 59, hvor forf. slutter sin behandling af afgørelser i konseillet med at stille to spørgsmål, som ikke besvares. – Hvad er konklusionen? – Det kan jo ikke forventes, at læseren skal give svaret.

Samme tilbøjelighed til at forelægge læseren præmisserne uden at lade dem efterfølge af en konklusion finder vi s. 125-27. Denne gang i spørgsmålet om, hvorvidt kongen fik forelagt de originale ansøgninger fra Danske Kancelli. Der nævnes et eksempel, som peger i retning af det ene og et andet, som tyder på det modsatte. – Igen må jeg spørge: Hvad er så konklusionen?

Det tredje og sidste eksempel henter jeg fra s. 208, første afsnit, hvor

forf. behandler kongens udnævnelser af målere og vejere. Her afsluttes behandlingen med en byge af spørgsmål, som hvad mængden angår nærmest leder tanken hen på fjernsynsserien »Skum«.

Denne stilfigur hører efter min opfattelse ikke hjemme i en videnskabelig afhandling. I denne genre har forfatteren en ubetinget pligt til at besvare alle de spørgsmål, som rejses. Naturligvis må dette ske med varierende grader af sikkerhed; men et svar kan man aldrig unddrage sig. Har man ikke et eller andet begrundet svar, skal man lade være med at rejse problemet – det er min pointe.

Konklusion

Tiden er ved at være gået, og jeg skal forsøge at samle det hele sammen i en konklusion.

Det påhviler pr. tradition 2. officielle opponent som en særlig forpligtelse at begrunde antagelsen af afhandlingen. Og den opgave er i dette tilfælde ikke særlig vanskelig.

Hovedsagen er nemlig, at forf. med denne afhandling har præsteret et stort og originalt forskningsarbejde, som på væsentlige punkter øger vor indsigt i den unge enevældes magtstrukturer. Det er et felt, som har været skamløst forsømt i dansk historieforskning siden Edvard Holms dage. – Hvorfor det har været sådan, gives der nok ikke noget enkelt svar på. Men måske ligger en del af forklaringen i, at dramatiske højdepunkter i vor historie, som statsomvæltningen 1660 og de store landboreformer i 1700-tallets slutning i alt for høj grad har tiltrukket sig forskernes opmærksomhed på bekostning af den lange mellemliggende periode, som i den traditionelle gårdmandsliberale historieopfattelse kom til at fremstå som en bondefornedrelsens tid, som man helst ville glemme, men som omsider fik ende, da den danske bondestand vågnede til dåd i slutningen af 1700-tallet. Hertil kom også, at ingen af de enevældige monarker var storladne skikkelser i medgang og modgang som f.eks. Christian IV. Tværtimod fremstår de for eftertiden som en stribe temmelig ensartede og lidt farveløse bureaukrater uden appel til fantasien og en anelse kedelige.

Det kan være en del af forklaringen på den beskedne interesse for den tidlige enevældes historie. Men netop dette har forf. med denne bog gjort sit for at råde bod på. Hun har givet os et førstehåndskig ind i enevoldsmagtens korridorer og peget på nogle af de mekanismer, som fik apparatet til at fungere. Hun har med metodisk omtanke og med udnyttelse af sit kendskab til det store uudnyttede arkivstof fremlagt en grundig analyse af

én af de vigtigste komponenter i det enevældige magtsystem, og hun har fortjenstfuldt konfronteret Kongelovens formelle placering af udnævnelsesretten hos kongen med virkelighedens verden i Frederik IVs regeringstid. Dermed har hun føjet en vigtig brik til vor ellers spinkle viden om dette centrale anliggende og samtidig lagt grunden til en bedre forståelse ikke blot af denne førbureaukratiske fase i det enevældige system, men også af den senere bureaukratiske enevælde. Det er fortjenstfuldt arbejde og rigelig begrundelse for antagelsen.

Dette udelukker selvfølgelig ikke, at der er mange ting i bogen, som kan diskuteres. 1. officielle opponenter har peget på nogle ting, og jeg har ligeledes trukket et par diskussionspunkter frem, som jeg finder væsentlige.

Således synes jeg nok, at resultaterne ville være blevet endnu mere interessante, om forf. i stedet for den lidt antikverede modstilling konge/ embedsværk – som i sidste instans har rod i ældre historikergenerationers unuancerede modstilling af konge og adel i adelsvældens dage – om hun i stedet som begrebsligt udgangspunkt havde benyttet den mere nutidige tese om statsmagts dynamiske vækst. Derved ville hun have fået et omdrejningspunkt for undersøgelsen, som efter mit skøn ville have skabt et mere nuanceret fortolkningsgrundlag.

Dette skal ikke forstås som kritik af den letkøbte slags, som går ud på, at forfatteren rettelig burde have skrevet en helt anden bog. Den bog, som her foreligger, har vægt nok i sig selv, og det utrykte materiale, som her er fremdraget, gennemgået og bearbejdet er endog meget stort. De overvejelser jeg her har gjort mig, er netop udsprunget af læsning af bogen – og derfor også nærmest at betragte som gode forslag til, hvorledes man kunne komme videre ad den vej, som her er åbnet for os.

Dermed er også antydnet endnu en kvalitet ved dagens arbejde, nemlig dets frugtbarhed som udgangspunkt for yderligere undersøgelser. Det er en vigtig kvalitet, som ikke mindst skyldes arbejdets klare tesepræg. En del af bogens resultater vil sandsynligvis blive modificeret af senere undersøgelser. Men det ændrer intet ved, at der her er tilvejebragt et godt udgangspunkt for sådanne undersøgelser.

Da jeg for 17-18 år siden var ansat i arkivvæsenet som vikar, var det stående samtaleemne det, som i moderne sprogbrug hedder et paradoksproblem. Nemlig arkivarernes tilsyneladende uovervindelige modvilje mod at give deres store administrationshistoriske og arkivalske viden fra sig på tryk.

Siden da er der heldigvis sket et veritabelt tøbrud i denne tilfrosne situation. Arkivarerne har i de senere år publiceret en bred strøm af

for nemme administrationshistoriske undersøgelser og oversigter. Dermed har vi andre omsider fået del i den kolossale administrationshistoriske viden, som beherskes af disse historiens tempeltjenere. Flere af disse afhandlinger har – som denne her – form af disputatser, mens andre er nyttige håndbøger. – Jeg behøver her blot at nævne navne som Harald Jørgensen, Grethe Ilsøe, Lotte Dombernowsky, Birgit Løgstrup, Frank Jørgensen og Morten Westrup for at antyde, hvad jeg tænker på.

Den foreliggende afhandling føjer sig smukt ind i denne række af dybtgående og nyttige administrationshistoriske studier. Den betyder i lighed med disse øvrige værker en væsentlig forøgelse af vor viden på felter, hvor vi for ikke så forfærdelig mange år siden nærmest var blanke.

Alene derfor er der god grund til at ønske ikke blot dagens doktorand, men også det arkivvæsen, som i mange år har været hendes arbejdsplads, hjertelig tillykke med det arbejde, som i dag har været forsvaret for den filosofiske doktorgrad.